

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، پیاپی ۵
صفحات ۸۷-۱۰۰

نقش مشارکت سیاسی روستائیان در افزایش خدمات‌رسانی به روستاهای شهرستان ممسنی

علی شمس‌الدینی، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت.
جواد اطاعت، دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی.
هومان شهریور*، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی.

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۱۰/۱۸ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۹/۵

چکیده

یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در توسعه سکونتگاه‌های روستایی، تمایل گسترده به مشارکت مستمر روستائیان در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. در این راستا و در جوامع سنتی مشاهده می‌شود که مشارکت سیاسی افراد به ویژه روستائیان منجر به آگاهی بالا و توسعه همه‌جانبه اقتصادی و اجتماعی روستاها نمی‌شود؛ بلکه علاوه بر ایجاد کشمکش و افزایش اختلافات درونی، عرصه‌ای برای سهم خواهی‌های اقتصادی و خدماتی است. در منطقه‌ی ممسنی از توابع استان فارس ملاک‌های مشارکت افراد بر اساس معیارهای جامعه باز نیست، بلکه اصل مشارکت سیاسی افراد بر پایه‌های طایفه‌ای و توقعات ایلی استوار است. در این مقاله تلاش شده است تا با واکاوی روند مشارکت سیاسی روستائیان منطقه با توجه به هویت طایفه‌ای، به اثر مشارکت روستائیان در خدمات‌رسانی اقتصادی و اجتماعی به روستاها پرداخته شود. در این راستا تعداد ۹۰ نفر از سرپرستان خانوار چهار روستای بالاتر از ۱۰۰۰ نفر جمعیت، از طوایف منطقه به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. به منظور تحلیل داده‌ها در یک حالت تطبیقی میزان مشارکت روستائیان در انتخابات و هم‌چنین رابطه‌ی بین هویت طایفه‌ای نمایندگان مجلس و خدمات متفاوت ارائه شده به روستاها مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج نشان داد بیش از ۸۵ درصد از رأی‌دهندگان منطقه با تکیه بر هویت طایفه‌ای کاندیداها به انتخاب نماینده خود دست زده‌اند. هم‌چنین خدمات‌رسانی و توزیع منافع و منابع اقتصادی - رفاهی در روستاهای مورد مطالعه با انتخاب نماینده از یک طایفه‌ی خاص و نگاه ویژه‌ی نماینده به روستاهای هم‌طایفه عموماً ارتباط مستقیم و تنگاتنگی دارد.

واژگان کلیدی: مشارکت سیاسی، فرهنگ سیاسی، طایفه‌گرایی، خدمات‌رسانی روستایی، ممسنی.

Email:

*تماس: 09173230640
hooman_1008@yahoo.com

(۱) مقدمه

طی دهه‌های اخیر مشارکت سیاسی مهم‌ترین دغدغه خاطر اکثریت ساکنین جهان به ویژه شهروندان کشورهای در حال توسعه بوده است. به عبارت دیگر مشارکت سیاسی هم نتیجه‌ی وجود آزادی و توسعه سیاسی در جامعه و هم عامل استقرار و حفظ بقای آن‌ها است. بدین‌سان، هم شرط لازم برای توسعه سیاسی و اجتماعی یک جامعه به شمار می‌رود و هم نتیجه آن است (بشیریه، 1388: 27). بدین منظور مشارکت سیاسی را به عنوان یک کنش اجتماعی ارادی در نظر گرفته‌اند که با فرایند تعامل مردم با حکومت ارتباط دارد؛ به گونه‌ای که شهروندان در فرایند مشارکت سیاسی، مطالبات اقتصادی و یا اجتماعی خود را به مقامات سیاسی انتقال می‌دهند (Hardwick, 1996: 1016). بنابراین مشارکت، حقی اولیه و ضروری در یک سیستم اجتماعی محسوب می‌شود و با دیگر ویژگی‌های اجتماعی مانند رضایت و مسئولیت همگانی، حقوق اکثریت و اقلیت‌ها، برابر و جدایی ناپذیر است (Robert & et al, 1986: 293). بدین ترتیب در نظام‌های سیاسی دموکراتیک، مشارکت شهروندان به عنوان مؤثرترین بازیگران فضا در فرایندهای سیاسی از عمده‌ترین دغدغه‌های سیاستمداران و دولت‌مردان به شمار می‌رود. مشارکت شهروندان در امور حکومت شکل‌های مختلفی دارد و بارزترین جلوه‌ی آن انتخابات است که در برخی کشورها نشان دهنده میزان مشروعیت نظام سیاسی نیز می‌باشد (پیشگاهی فرد و شوشتری، 1387: 109).

در این میان چرایی و انگیزه‌ی مشارکت شهروندان و زمینه‌های حضور مردم در انتخابات و اساس تعیین نماینده‌ی منتخب مهم می‌باشد. مشارکت سیاسی مردم ایران در انتخابات از فراز و نشیب‌هایی برخوردار بوده است که دلایل آن از شهرستانی به شهرستان دیگر متفاوت است. به طوری که میزان مشارکت مردم در انتخابات پارلمانی از حوزه‌ای به حوزه دیگر و در هر حوزه از دوره‌ای به دوره دیگر چشم‌انداز جغرافیایی ویژه‌ای را به وجود می‌آورد (پیشگاهی فرد و حدادپور، 1389: 77). بنابراین در جریان انتخابات مختلف و در چارچوب ساختارهای اجتماعی حاکم بر عرصه‌های سرزمین، مشارکت‌کنندگان ممکن است بر پایه مؤلفه‌های متفاوتی چون داشتن گرایش‌های سیاسی ثابت، ویژگی‌های فردی و شخصیتی، توجه به برنامه‌ها و اهداف، وابستگی‌های حزبی، تبلیغات و نقش وسایل ارتباط جمعی و هم چنین عضویت در گروه‌های قومی و تعصب بر هویت مکانی/فرهنگی خاص برای تصمیم‌گیری و توجه به نامزدهای مورد نظر استفاده کنند (گلچین و همکاران، 1387: 233 231). در نهایت همه این دلایل و انگیزه‌ها جهت شرکت در روندهای سیاسی حاکم بر جوامع سنتی که مبنای هویت اجتماعی افراد، ویژگی‌های انتسابی، خانوادگی، ایلی و خونی آن‌هاست، کسب قدرت در راستای دستیابی به منابع و خدمات بیشتر ناشی از این پیروزی است.

در راستای مشارکت مردم، یکی از پذیرفته‌ترین موضوعات در علوم اجتماعی آن است که پیدایش و ثبات دموکراسی‌های مشارکتی، به نحو تنگاتنگی با نوسازی و توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی همبسته و توأم است؛ و بلکه برقراری دموکراسی، منوط به نوسازی و توسعه متقابل جامعه می‌باشد (اسمیت، 1380: 41). در این نگاه، توسعه‌ی اجتماعی- اقتصادی پیش زمینه و متضمن توسعه‌ی سیاسی به طور عام، و مشارکت سیاسی به نحو خاص می‌باشد (معمار، 1387: 216). آن چه که در روند توسعه‌ی جوامع مهم است توجه به این نکته است که، "نابرابری میان انسان‌ها و گروه‌های اجتماعی تقریباً یکی از واقعیت‌های ناخوشایند در تمامی جوامع عصر حاضر است".

دولت به ویژه در کشورهای در حال توسعه، توزیع کننده‌ی اصلی منابع اقتصادی قدرت و حتی منزلت بوده و در کاهش و یا حتی افزایش نابرابری‌های محلی، منطقه‌ای و ملی نقش اصلی را دارد (طالب و همکاران، 1387، 166 به نقل از Hall & et al, 2004: 12). حال در چنین سیستم «سنتی» و تمرکزگرایانه‌ای که داشتن ارتباط و نزدیکی با قدرت و مراکز مهم تصمیم‌گیری اقتصادی- اجتماعی در سطوح بالادست می‌تواند نقشی هر چند کوچک در جذب و ارائه منافع و منابع حاصل از قدرت در میان اقشار مختلف جامعه داشته باشد، مردم چه به صورت انفرادی و چه در قالب سازمان‌ها و گروه‌ها سعی در افزایش مشارکت‌های سیاسی و تعیین و انتخاب «قدرت‌مداران» و «مدیران» از جانب خود را دارند، که شاید با این انتخاب بتوانند در تصمیم‌گیری‌های حاصله از تقسیم ثروت و منافع خدماتی و اقتصادی حاصل از کسب قدرت سهم بیشتری برده و از این مسیر منتفع گردند (شمس‌الدینی، 1391: 18). به عبارت دیگر در جوامع جهان سوم، مشارکت و شرکت در انتخابات نه با تکیه بر آگاهی افراد، بلکه به روابط خاص‌گرایی، عاطفی و سنتی بودن جامعه برمی‌گردد که افراد با توجه به ارزش‌های سنتی خویش به انتخاب نماینده دست می‌یازند و نماینده نیز در یک خاص‌گرایی ویژه منابع مادی و خدماتی را به سمت آن‌ها سوق می‌دهد چلبی، 1375: 275). بنابراین در جوامع بسته و سنتی مشارکت سیاسی خاص‌گرایانه است و در این نگاه خاص‌گرایانه، طایفه‌گرایی و به ویژه مسلک‌گرایی در اولویت قرار می‌گیرد. مردم با نگاهی خاص نماینده را بر می‌گزینند و نماینده نیز با نگاهی خاص به ارائه منافع اقتصادی، آبادانی و ارائه خدمات به نواحی «هم طایفه/ کیش» خود می‌پردازد رفیع پور، 1383: 165).

شهرستان ممسنی به عنوان یکی از پهنه‌های جغرافیایی کشور ایران که دارای خاستگاه قومی لر و با هویت ایلپاتی و دسته‌بندی‌های طایفه‌ای/ خانوادگی است، از این مورد مستثنی نمی‌باشد؛ به طوری که در اکثر مشارکت‌ها و رقابت‌های سیاسی اجتماعی در سطح منطقه، فرهنگ هویتی «تعلق طایفه» نقشی بسزا در تصمیم‌گیری‌های انتخاباتی و مناسبات حاصل از این روند داشته است. به عبارتی با توجه به بافت جمعیتی شهرستان ممسنی که ساخت طایفه‌ای داشته، نماینده منتخب در شورای اسلامی شهر و روستا

و به ویژه در مجلس شورای اسلامی، به طور معمول از یک طایفه انتخاب می‌شود و مردم با مشارکت حداکثری خود در انتخابات نماینده را انتخاب می‌کنند. در این روند نماینده منتخب نیز با چیدمان مدیران و عزل و نصبها که به طور غالب مسئولین را از افراد هم طایفه خود برمی‌گزیند، جهت و جریان خدمات‌رسانی را به روستاهای هم طایفه خود تسهیل و سریع‌تر می‌سازد. این پژوهش با رویکردی توصیفی- تحلیلی و به شیوه پیمایشی بر آن است که ضمن بررسی و واکاوی روند مشارکت و رفتار انتخاباتی ساکنین روستاهای حوزه انتخابیه ممسنی در انتخابات مجلس شورای اسلامی با توجه به هویت طایفه‌ای روستائیان و کاندیداها، جهت‌دهی خدمات‌رسانی منابع و منافع اقتصادی و هم چنین ارائه تسهیلات رفاهی- زیربنایی به روستاها با ذی‌نفع بودن نماینده منتخب در دوره‌های مختلف مجلس شورای اسلامی را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد. در نهایت پژوهش پیش رو به دنبال بررسی فرضیه‌های زیر می‌باشد:

1. میزان مشارکت و رأی‌دهی روستائیان در انتخابات متأثر از هویت طایفه‌ای افراد می‌باشد.
2. مشارکت روستائیان در انتخابات و تعیین نماینده هم سو تأثیر مستقیمی بر ارائه‌ی بیشتر خدمات زیربنایی و اقتصادی به سکونتگاه‌های آنان داشته است.

۲) مبانی نظری

اصطلاح «مشارکت سیاسی با بحث توسعه سیاسی گره خورده است، به گونه‌ای که برخی از متفکران، نشانه اصلی توسعه سیاسی را مشارکت سیاسی دانسته و بر این اساس نظام‌های سیاسی را تقسیم کرده‌اند. درحالی که گروهی از پژوهش‌گران این مفهوم را در دایره‌ای از رقابت و نفوذ بررسی می‌کنند، گروه دیگر آن را فراتر از نهادهای رسمی دولت می‌دانند (Pluss, 2005: 206). مشارکت سیاسی ممکن است در جهت حمایت یا علیه نظام سیاسی حاکم صورت گیرد و به شکل شرکت در گزینش رهبران سیاسی یا همکاری در اداره امور جامعه باشد. نکته مشترک در همه شکل‌های مشارکت سیاسی، علاقمندی افراد به مسایل سیاسی و تمایل آن‌ها به انجام فعالیت و عمل سیاسی است. این مفهوم در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه یافته، با مفهوم توسعه گره خورده است. به طوری که اگر توسعه سیاسی به معنی گسترش مشارکت و رقابت گروه‌های اجتماعی در زندگی سیاسی در نظر گرفته شود بشیریه، 1388:)، بی شک یکی از پیش نیازهای آن مشارکت سیاسی خواهد بود؛ به این معنی که توسعه سیاسی زمانی تحقق‌پذیر است که جلب مشارکت مردم به عنوان سازندگان اصلی حیات سیاسی و اجتماعی صورت گیرد. از دیدگاه جامعه‌شناسان، مشارکت سیاسی در نتیجه‌ی جامعه‌پذیری سیاسی فهمیده می‌شود. در دهه‌های 60، 70 و حتی 80 قرن بیستم این فرض حاکم بود، که رفتار افراد از سوی عناصر جامعه‌پذیری تعیین می‌شود. امروزه جامعه‌پذیری به عنوان روندی تلقی می‌شود، که در آن فرد

جامعه‌پذیر به صورت خودآموز، شکل دهنده و فعال در آن درگیر است. در چارچوب این نظریه، انسان‌ها دیگر توپ بازی عوامل تأثیرگذار نیستند، بلکه مولد و تأثیرگذار بر واقعیت هستند (Vengroff, 2006: 204-206). بر این اساس، افراد بر روند جامعه‌پذیری سیاسی اثر می‌گذارند.

ایران کشوری چند قومی و با فرهنگ ایللیاتی است، که تاریخ سیاسی - اجتماعی آن در مقاطع مختلف زمانی از دوران باستان تا پایان حکومت قاجاریه با نقش فعال عشایر و قبایل گره خورده است (شعبانی، 1388). به عبارتی نظام ایللیاتی در کشور، دارای ساختار اجتماعی بسیار سیستماتیک، منسجم و کارا می‌باشد. برخی از عناصر این نظام هم چون تجمع هم‌شهری‌ها، هم‌استانی‌ها و هم‌زبانی‌ها در فرهنگ امروز ایران تعیین‌کننده و بازمانده از همان هویت‌خواهی جمعی ایللی در شکل نوین آن است (رفیع‌پور، 1383: 42). ارتباط میان تمایل قومی و مشارکت سیاسی در واقع ارتباطی پیچیده است که متأثر از فاکتورهای جغرافیایی، اجتماعی، سیاسی، ساختاری و میانجی‌گری سیاسی است و میزان این مشارکت و تمایل اقوام مختلف یک کشور در فرایند تصمیم‌گیری و تحقق و تأثیر آن بر روند توسعه و انتخاب در جوامع در حال گذار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (احمدی پور و همکاران، 1392: 181).

از آن جایی که ساختمان اجتماعی ایلات و رده‌بندی‌های حاصل از این سیستم بر اساس خویشاوندی و نظام پدرتباری استوار است. در این نظام اجتماعی هر یک از افراد خود را متعلق به یک ایل و طایفه می‌دانند که باید به رسوم، هنجارها و دیگر قراردادهای اجتماعی موجود در این سیستم متعهد و پایبند باشند (امان‌اللهی بهاروند، 1383: 355)؛ و خود را عضو یک جامعه دانستن نه تنها لازم، بلکه ارزش محسوب می‌شود. در هنگامه‌ی انتخابات و مشارکت افراد در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی؛ و رأی داشتن هرگونه مرام سیاسی و اعتقادات ایدئولوژیک، کسانی که عضو یک ایل و طایفه هستند، بر مبنای حس «تعلق طایفه» یا «تعلق مکانی» باید به شخص هم‌طایفه‌ای خود رأی می‌دهند. چه بسا با پیروزی قوم و طایفه خاص در انتخابات از امتیازات اقتصادی و خدمات بیشتری برخوردار می‌شوند و در واقع بیشترین انگیزه را در اهالی آن طایفه برای مشارکت ایجاد می‌نماید. سریع‌القلم، 1377: 7، 91). توجه به روندهای توسعه و تحول در کشورهای در حال توسعه و بالأخص ایران حاکی از این روند است که: «بعضی از نواحی به دلیل سرمایه‌گذاری‌های فراوان، توسعه یافته و نواحی دیگر کمتر توسعه یافته‌اند»، بدین‌صورت، که نابرابری‌های مکانی فضایی زیادی در محدوده ملی و ناحیه‌ای کشور مشاهده می‌شود راستی، 1385: 184). در کنار مواردی چون فقر محیطی اعم از طبیعی و انسانی) و نداشتن ظرفیت‌های توسعه در نواحی، عوامل مادی و معنوی بسیاری در تعیین سطح توسعه یک استان و شهرستان مؤثرند که قابل سنجش نیستند، از جمله می‌توان به عضویت افراد در امور اجرایی هر استان، تعداد نماینده، تجانس یا عدم تجانس فرهنگی مردم در یک استان، تعدد اقوام در استان، منطقه و نزدیکی به مراکز مهم تصمیم‌گیری)

اشاره کرد (پیشگاهی فرد و صادقی، 1390: 122). از این رو می‌توان گفت به دلیل نبود فرهنگ برنامه-ریزی در آمایش سرزمین در سطوح منطقه‌ای و ناحیه، فرآیند توسعه در سطح فضای کشور متعادل نبوده است و هر کدام از مراکز و نواحی که دارای قدرت تصمیم‌گیری و در تعامل با کانون‌های قدرت تصمیم‌گیری «تقسیم منابع» بوده‌اند، بیشتر توسعه یافته‌اند.

در این راستا تلاش به منظور کاهش فقر و تأمین رفاه اجتماعی برای عموم مردم در نواحی مختلف جغرافیایی یک سرزمین از اولویت‌های مهم در رسیدن به توسعه پایدار ملی می‌باشد (ازکیا و غفاری، 1384: 25) که در کشوری چون ایران، مهم‌ترین مانع جهت رشد و بهبود شرایط معیشتی همه افراد، نبود و یا کمبود سرمایه است. بدین‌سان، ساکنین مناطق مختلف کشور به ویژه در نواحی روستایی که با فقر مضاعف مواجه هستند، از ابزارها و تاکتیک‌های مختلف سیاسی-اجتماعی در جهت بهره‌کشی و برخورداری از منابع اقتصادی و منافع به سوی سکونتگاه‌های خود استفاده می‌کنند؛ به طوری که «هیودی» در تحقیقی تحت عنوان «نقش تمایلات قومی در مشارکت سیاسی» اذعان می‌دارد که: مشارکت قوم عرب نسبت به فارس در انتخابات ملی پایین بوده؛ اما در انتخاباتی که با انگیزه قومی صورت گرفته است، مشارکت افراد بالا بوده است (هیودی، 1384). هم‌چنین نتایج انتخابات ریاست جمهوری نهم در ایران، گواه از برجستگی‌های قومی و قبیله‌ای در یک رأی‌گیری ملی و نیز داشتن توجه بیشتر افراد به منافع قومی و قبیله‌ای در مصاف با منافع ملی است (کلانتری، 1384: 15-4). بنابراین فارغ از خوب و بد و ارزش و ضد ارزش بودن قوم/طایفه‌گرایی، از رهگذر انتخاب نماینده از قوم و مکان خود، سعی در بهره-برداری‌های اقتصادی-خدماتی و جذب منافع حاصل از کسب قدرت به سوی جامعه سکونتگاهی خود را دارند. از این رو اکثریت قریب به اتفاق روستانشینان هوشمندانه با توجه به گذشته تاریخی خود که سال-ها در فقر و محرومیت به سر برده‌اند، از شاخص «هویت» در جهت افزایش «مشارکت» در روندهای مختلف سیاسی اجتماعی جامعه و بالطبع «سهام‌خواهی» و دسترسی بیشتر به منابع اقتصادی و خدماتی در عرصه‌های فضایی سرزمین و منطقه‌ای بهره می‌جویند.

۳) روش تحقیق

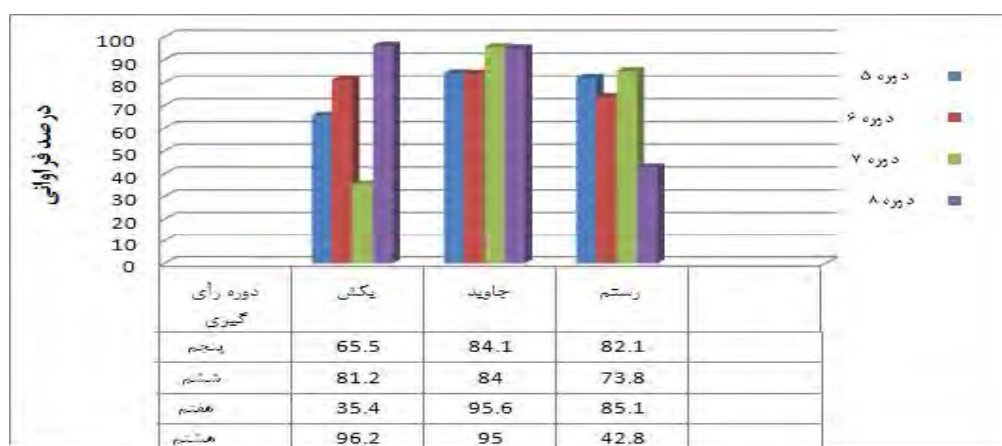
در پژوهش حاضر روش تحقیق توصیفی تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در راستای اهداف تحقیق انجام مطالعات میدانی با استفاده از پرسش‌نامه و مصاحبه با معتمدین و بزرگان روستاهای مورد مطالعه انجام گرفته است. از آن جایی که در شهرستان ممسنی چهار دسته از افراد با هویت طایفه‌ای خاص در بخش‌های مختلف پراکنده شده‌اند، به منظور تحلیل دقیق‌تر، چهار روستا با ابعاد جمعیتی بالاتر از 1000 نفر از چهار طایفه متفاوت به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شده است. در این چهار روستا میزان خدمات دریافتی در دوره‌های متفاوت انتخابات

پارلمانی و میزان مشارکت آن‌ها در انتخابات و دلایل شرکت آن‌ها در یک حالت تطبیقی و مقایسه‌ای مورد مطالعه قرار گرفته است. روستاهای انتخابی شامل مهرنجان از طایفه جاوید، پل‌فلیان از طایفه بکش، نوگک از طایفه رستم و مشایخ از طایفه دشمن‌زیاری بوده است. حجم نمونه را 90 نفر از سرپرست خانوار چهار روستای مورد مطالعه تشکیل می‌دهد، که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده است.

محدوده جغرافیایی مورد مطالعه در این پژوهش قلمرو سرزمینی «شولستان» قدیم است که در شمال غربی استان فارس و در جنوب‌غربی کشور ایران با 289 هزار نفر جمعیت در گستره‌ای به مساحت 6700 کیلومتر واقع شده است. این شهرستان از شمال به سپیدان و یاسوج از جنوب به کازرون و بوشهر از شرق به شیراز و از غرب به گچساران و گناوه محدود است (مرکز آمار ایران، 1385). موقعیت جغرافیایی و اقلیمی شهرستان به‌گونه‌ای است که این قلمرو از دوران باستان تاکنون مکانی برای ییلاق و قشلاق عشایر کوچرو و تشکیل حکومت ملوک‌الطوایفی بوده است (حبیبی‌فهلپانی، 1371: 36-37). نظام اجتماعی حاکم بر این ناحیه قبل از «نوسازی» و به ویژه اصلاحات ارضی نظامی ایلی، سلسله‌مراتبی مبتنی بر اقتصاد کشاورزی و دام‌داری، محدود به روابط محدود و چهره به چهره و ازدواج‌های فامیلی یا درون‌گروهی بوده است. ساختار قشریندی اجتماعی در این منطقه ساختار عشیره‌ای است. طایفه‌ها داری مرزبندی سیاسی خاص خود بودند (مجیدی‌کرائی، 1371: 23). در دهه‌های اخیر با فروپاشی نظام ارباب-رعیتی و نیز ورود دنیای مدرنیته و اسباب آن در منطقه بر شیوه زندگی و هویت اجتماعی- قومی ایل ممسنی اثر گذاشته است؛ به نحوی که بوم‌شناسی منطقه از بافت عشایری روستایی به مرحله‌گذار بافت شهری می‌باشد (میرفردی، 1388: 43).

۴) یافته‌های تحقیق

بر پایه یافته‌های آماری از نتایج انتخابات مجلس شورای اسلامی در دوره‌های گذشته، تکیه بر طایفه-گرایی در تمام دوره‌های انتخاباتی در بین همه شرکت‌کنندگان روستایی حوزه انتخابیه ممسنی بالا بوده است. به عبارت دیگر روندهای مشارکت سیاسی ساکنان نواحی روستایی در شهرستان ممسنی حاکی از همبستگی بالای بین میزان رأی‌دهی افراد به کاندیدای هم‌طایفه خود در حوزه‌های با هویت طایفه‌ای مشترک در نواحی سکونت شهرستان می‌باشد (شکل ۱).

شکل شماره (۱): درصد مشارکت ساکنین نواحی روستایی شهرستان ممسنی به نامزدهای هم‌طایفه خود در انتخابات، دوره‌های پنجم تا هشتم مجلس شورای اسلامی^۱

طبق داده‌های شکل شماره ۱، مناسبات ایلی و طایفه‌ای نقش مهمی در انتخاب نماینده شهرستان داشته است. چرا که این ذهنیت در بین ساکنین نواحی روستایی و عشایری شهرستان ممسنی شکل گرفته است که با پیروزی نامزد طایفه خاص در انتخابات، افراد آن طایفه از امتیازات بیشتری برخوردار می‌گردند و این خود همانند یک چرخه سبب ایجاد انگیزه بیشتر در افراد برای رأی‌دادن به فردی از هویت طایفه و نهایتاً شکل‌گیری فرهنگ سیاسی طایفه‌گرایی در نهاد جامعه ممسنی می‌شود (کرمی، ۱۳۸۷: ۹-۴). به علاوه، در روستاهای یاد شده در مقابل این پرسش که انگیزه‌ی شما از مشارکت در انتخابات مجلس شورای اسلامی چه بوده است؛ بیش از ۹۵ درصد از پاسخ‌دهندگان انگیزه خود را یعنی تلاش در جهت موفقیت کاندیدای مورد نظر در طایفه خود برشمرده‌اند (جدول).

جدول شماره (۱): انگیزه روستائیان برای شرکت در انتخابات مجلس

درصد	فراوانی	گویه
95	85	موفقیت کاندیداهای هم‌طایفه
5	5	خدمات رسانی به روستاها
100	90	کل

منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲.

بنا بر بررسی‌های به عمل آمده، ۹۶/۷ درصد از پاسخ‌دهندگان، با توجه به تصمیمات بزرگان طایفه و ریش سفیدان طایفه‌ای و یا بزرگان روستای خود به انتخاب نماینده اقدام کرده‌اند. چنانچه این امر، مشورت برای شناسایی فرد مورد نظر باشد، امری مقبول است. اما در ناحیه مورد مطالعه با نبود احزاب کارآمد و با توجه به نظام ایلی و طایفه‌ای اولویت با هم‌طایفه‌ای بودن است.

^۱ چون طایفه «دشمن‌زبانی» در هیچ کدام از دوره‌ها کاندیدای خاصی نداشته است، در نمودار ترسیم نشده است.

از طرفی با توجه به ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی منطقه مورد مطالعه و نیز بر اساس مطالعات میدانی، در زمان انتخابات مجلس و حتی قبل‌تر به شکل سازماندهی شده نامزدها فعالیت‌های تبلیغاتی خود را آغاز کرده و در سکونتگاه‌های روستایی به تبلیغات پرداخته‌اند. معمولاً در این فعالیت‌ها، درخواست‌ها، تقاضاها و نیازهای اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی و ساکنان روستاهای مطرح می‌شود. معمولاً یکی از استراتژی‌های اصلی کاندیداها، قول مساعد برای برطرف ساختن نیازها و ارائه خدمات به روستاهاست که به روستاهای هم‌طایفه در یک تراز بالاتر داده می‌شود. از چهار روستای نمونه، در برابر این پرسش که آیا نماینده کنونی قول خدمات‌رسانی در روستا را داده است؟ 75 درصد آنان پاسخ مثبت و تنها 25 درصد جواب منفی داده‌اند. در این راستا اگر نماینده خواهان حضور در دوره بعدی مجلس باشد، لازم است قول خود را جامه عمل بپوشاند و در غیر این صورت نوعاً به عدم همراهی با نماینده در ادوار بعدی منجر می‌گردد.

در بررسی پاسخ این پرسش که، به نظر شما انتخاب نماینده دلخواه تا چه حد در بهبود خدمات‌رسانی به روستای شما مؤثر بوده است؟ 16/7 درصد پاسخ دهندگان نقش نماینده انتخابی را متوسط ارزیابی کرده‌اند، 8/3 درصد نقش نماینده را کم و در مقابل 75 درصد نقش نماینده دلخواه در بهبود خدمات‌رسانی به روستا مؤثر دانسته‌اند. این امر نشان می‌دهد که رابطه مستقیمی بین نماینده انتخابی و دلخواه از طایفه خود و بهبود خدمات‌رسانی به روستای هم‌طایف وجود دارد.

در بسیاری از مناطق جهان، نماینده در سمت و سو دادن به خدمات به نواحی نقش مهمی ایفا می‌کند و این مسأله‌ای است که به یک رابطه متقابل شرکت در انتخابات و رأی به نماینده هم‌طایف و هم‌سو برمی‌گردد. در مقابل این پرسش که آیا نماینده مجلس هفتم در روستای شما خدمات‌رسانی جدید را انجام داده است؟ 25 درصد از پاسخ‌دهندگان پاسخ مثبت داده‌اند و این پاسخ دهندگان از روستای مهرنجان بوده‌اند که نماینده کنونی از طایفه آن‌ها بوده است. 75 درصد پاسخ دهندگان، شاهد هیچ‌گونه خدمات‌رسانی جدیدی در روستای خود نبوده‌اند، یعنی 68 خانوار از سه روستای پل فهلیان، نوگک و مشایخ در پاسخ به این پرسش جواب منفی داده‌اند. بنابراین در ازای شرکت در انتخابات با توجه به هم‌طایفه بودن و انتخاب نماینده، سهم‌خواهی از نماینده، منجر به ارائه خدمات به روستا شده است.

به علاوه، در بیان پاسخ به این سوال که چرا در سطح روستاهای شهرستان ممسنی بعضی از روستاها از سطح خدمات بیشتری برخوردارند؟ بیش از 99 درصد از جامعه آماری در پاسخ به این پرسش «تعلق داشتن نماینده شهرستان به طایفه آن‌ها» را انتخاب نموده‌اند. در نتیجه باز هم مشخص می‌گردد که طایفه‌گرایی از دلایل مهم حضور مردم در انتخابات است که در مقابل خدمات‌رسانی بیشتر به روستا را طلب می‌کنند. با توجه به آمار به دست آمده اکثریت پاسخ‌دهندگان خواهان بهبود خدمات‌رسانی به

روستایشان هستند. این مسأله از این منظر قابل تأمل است که طی یک روند در تقابل بین نگاه عام‌گرایانه و خاص‌گرایانه نگاهی خاص‌گرا به روستاهای هم‌طایفه را داشته است. بنابراین در ازای شرکت در انتخابات با توجه به هم‌طایفه بودن، سهم‌خواهی از نماینده منجر به نوعی از خدمات‌رسانی به روستاها شده است. طی سال‌های 66-1358 همزمان با مدیریت نماینده منتخب دوره اول و دوم مجلس شورای اسلامی شهرستان ممسنی، روستای مهرنجان در یک حالت تطبیقی با 3 روستای دیگر از خدماتی مانند حمام عمومی و برق‌رسانی و نیز سطح بالاتری از خدمات برخوردار بوده است. نماینده منتخب در این دو دوره مجلس با ساکنین روستای مهرنجان از یک طایفه بوده‌اند. در دوره سوم روستای پل فهلیان از لحاظ خدمات‌رسانی، دارای خانه بهداشت و بازسازی محور ارتباطی شده که در مقایسه با روستاهای مشایخ و نوگک این خدمات‌رسانی صرفاً به این روستا اختصاص داده شده است. نماینده انتخابی در مجلس سوم هم طایفه با روستای پل فهلیان بوده است. همان طور که در جدول شماره 2 مشاهده می‌شود، روستای نوگک که دوره‌های اول، دوم و سوم از محروم‌ترین روستاها از نظر خدمات بوده است در دوره چهارم از خدمات عمومی مانند آب لوله‌کشی، حمام عمومی و برق‌رسانی به آن انجام شده است. نماینده دوره چهارم مجلس شورای اسلامی از این روستا بوده است.

جدول شماره (۲): ارائه خدمات به روستاهای مورد مطالعه در دوره‌های مختلف (۷۴-۱۳۵۸)

نام روستا	سال	آب لوله کشی	محور ارتباطی	حمام عمومی	خانه بهداشت	تلفن و مخابرات	برق رسانی	گاز رسانی	طرح‌های هادی	نماینده
مهرنجان	58 62	++	+	++			+			دوره اول
پل فهلیان	//	+	+				+			//
مشایخ	//		+							//
نوگک	//									//
مهرنجان	62	+	+	+	+		+			دوره دوم
پل فهلیان	//	+	+	+			+			//
مشایخ	//		+							//
نوگک	//	+								//
مهرنجان	70	+	+	+	+		+			دوره سوم
پل فهلیان	//	+	+	+	++		+			//
مشایخ	//		+	+	+		+			//
نوگک	//	+								//
مهرنجان	70 74	+	+	+	+		+			دوره چهارم
پل فهلیان	//	+	+	+	+		+			//
مشایخ	//	+	+	+	+		+			//
نوگک	//	+	++	++			++			//

** روستاهایی که با دو علامت مثبت از نظر خدمات رسانی ثبت شده‌اند، نشانگر این هستند که خدمات‌رسانی صرفاً در زمان نماینده هم‌طایفه صورت گرفته است. منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، 1392.

در دوره پنجم مجلس شورای اسلامی که نماینده‌ی منتخب این دوره نیز از طایفه رستم و هم طایفه با اهالی روستای نوگک بوده، خدمات‌رسانی به این روستا در زمینه‌های مختلف زیربنایی و روبنایی افزایش یافته و مرکز مخابرات، طرح هادی و محور ارتباطی مناسب در این روستا صورت گرفته است. این در حالی است که دیگر روستاهای نمونه بالأخص روستای مهرنجان و مشایخ از خدمات بسیار کمتری در این دوره برخوردار بوده‌اند. در دوره ششم مجلس شورای اسلامی، روستای پل فهلیان به خدماتی شامل تلفن ثابت خانگی، اجرای طرح هادی و گازرسانی و کانال‌کشی شبکه آب بهره‌مند شده است. روستای پل فهلیان هم طایفه با نماینده دوره هفتم، روستای مهرنجان را که از دوره اول و دوم خدمت خاص را دریافت نکرده بود، این روستا را از نظر خدماتی شامل تلفن ثابت خانگی و هم چنین اجرای طرح هادی و دیگر خدمات در آن روستا در مقایسه با دیگر روستاها برخوردار کرد. نماینده مجلس هفتم هم طایفه با اهالی روستای مهرنجان می‌باشد (جدول 3).

جدول شماره (۳): خدمات‌رسانی به روستاهای مورد مطالعه در دوره‌های مختلف (۸۶-۱۳۷۴)

نام روستا	سال	آب لوله کشی	محور ارتباطی	حمام عمومی	خانه بهداشت	تلفن و مخابرات	برق رسانی	گاز رسانی	طرح هادی	طرحهای مختلف	نماینده
مهرنجان	74 78	+	+	+	+	+	+				دوره پنجم
پل فهلیان	//	+	+	+	+	+	+				//
مشایخ	//	+	+	+	+	+	+				//
نوگک	//	+	+	+	+	++	++	++	++	++	//
مهرنجان	78 82	+	+	+	+	+	+				دوره ششم
پل فهلیان	//	+	+	+	+	++	+	++	++		//
مشایخ	//	+	+	+	+	+	+			+	//
نوگک	//	+	+	+	+	+	+				//
مهرنجان	82	+	+	+	+	++	+		++		دوره هفتم
پل فهلیان	//	+	+	+	+	+	+	+	+		//
مشایخ	//	+	+	+	+	+	+				//
نوگک	//	+	+	+	+	+	+				//

** روستاهایی که با دو علامت مثبت از نظر خدمات رسانی ثبت شده اند، نشانگر این هستند که خدمات رسانی صرفاً در زمان نماینده هم طایفه صورت گرفته است. منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، 1392.

۵) نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر با هدف تحلیل نقش مشارکت سیاسی روستاییان در افزایش و یا کاهش منابع اقتصادی و خدمات‌رسانی به روستاهای شهرستان ممسنی مشخص شد که الگوی مشارکت روستاییان در شهرستان ممسنی و نوع رفتار سیاسی آن‌ها در گزینش نامزدها کاملاً منطبق با الگوی تعصب و طایفه-گرایی در راستای اهداف و اشتراکات اجتماعی «ایلیاتی» و نیازهای اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه‌های

روستایی بازمانده از دوران سنت با شکل تغییر یافته‌ی آن در ناحیه است. به طوری که در هفت دوره مورد بررسی ساکنین هر روستا با طایفه مختلف، بالاتر از 80 درصد به نفع کاندیدای هم‌طایفه همسو بوده‌اند.

هم چنین با تبیین عوامل مختلف مشخص گردید که ساکنان نواحی روستایی ضمن مشارکت سیاسی در انتخابات، در پی ایجاد زمینه توسعه سیاسی و کسب قدرت مشروع بوده و هم در پی منافع گوناگون اقتصادی و اجتماعی برای روستاها و ساکنان نواحی روستایی هستند. با توجه به ساخت طایفه‌ای شهرستان ممسنی که نماینده معمولاً از یک طایفه برگزیده می‌شود و طی یک روند در تقابل بین نگاه عام‌گرایانه و خاص‌گرایانه، نگاهی خاص‌گرا به روستاهای هم‌طایفه را داشته است. بنابراین در ازای شرکت در انتخابات با توجه به هم‌طایفه بودن، سهم‌خواهی از نماینده منجر به نوعی از خدمات زیربنایی و رونمایی به روستاها شده است. به عبارت دیگر رابطه‌ی مستقیم و معنادار بین انتخاب نماینده مجلس از طایفه‌ای خاص با ارائه خدمات به روستاهای هم‌طایفه نماینده وجود دارد. روستائیان نیز با درک این موضوع در طی دوره‌های مختلف انتخابات با هماهنگی و یک‌دست نمودن آراء خود و نیز برگزیدن نماینده از نامزدهای هم‌طایفه خواهان سهم‌خواهی و برخورداری از منافع حاصل از کسب قدرت در آینده از جانب نماینده منتخب می‌شوند و نماینده نیز معمولاً به پاسخ آنان جواب مثبت می‌دهد. به عبارتی در رابطه با ارائه خدمات و تقسیم منابع اقتصادی به روستاها با توجه به داده‌ها این گونه مشخص گردید که نماینده با نگاه خاص‌گرایی خود به روستاهای هم‌طایفه به آبادانی آن روستاها از نظر خدمات‌رسانی پرداخته و سایر روستاها کم توجهی شده است، که این امر در درازمدت به دامن زدن به اختلافات طایفه‌ای و سعی به انتخاب نماینده هم‌طایفه در دوره‌های بعدی انتخابات در منطقه می‌انجامد.

۶) منابع

- احمدی‌پور، زهرا، علوی، سیدعلی و محمدرضا هیودی، (1392)، تأثیر ویژگیهای قومی در فرایند مشارکت سیاسی کشور (مطالعه میدانی: استان خوزستان)، فصلنامه جغرافیا، سال یازدهم، شماره 36، تهران، صص 199-181.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری، (1384)، جامعه‌شناسی توسعه، انتشارات کیهان، چاپ پنجم، تهران.
- امان‌اللهی‌بهاروند، سکندر، (1383)، تضاد بین قوانین دولتی و قوانین سنتی ایلات لرستان و پیامدهای آن، مقالات اولین همایش ملی طرح مسائل جامعه‌شناسی ایران، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- اسمیت، برایان کلایو، (1380)، فهم سیاست جهان سوم (نظریه‌های توسعه و دگرگونی‌های سیاسی)، ترجمه: امیر محمد یوسفی و محمد سعید قائنی نجفی، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، تهران.
- بشیریه، حسین، (1388)، موانع توسعه سیاسی در ایران، انتشارات گام نو، چاپ هفتم، تهران.

- پیشگاهی فرد، زهرا و محمدجواد شوشتری، (تابستان 1387)، «مبانی جغرافیایی خاستگاه آراء مردم در هشتمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره دوم، تهران، صص 109-130.
- پیشگاهی فرد، زهرا و امیر حدادپور، (تابستان 1389)، «انتخابات و مسیر مشارکت سیاسی مردم در استان خوزستان»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال هفتم، شماره 26، تهران، صص 77-91.
- پیشگاهی فرد، زهرا و علی صادقی، (بهار 1390)، «آرای احزاب در هشتمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی در استان‌های کشور بر اساس سطح توسعه آنها»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال 25، شماره 100، اصفهان، صص 109-130.
- چلبی، مسعود، (1375)، جامعه‌شناسی نظم، نشرنی، چاپ اول، تهران.
- حبیبی فهلیانی، حسن، (1371)، ممسنی در گذرگاه تاریخ، نشر نوید، چاپ اول، شیراز.
- راستی، عمران، (1385)، عدالت سرزمینی در ایران در نظر و عمل، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران.
- رفیع‌پور، فرامرز، (1383)، «عناصر زیربنایی جامعه ایران: نظام ایلی، دولت ستیزی و ساختار فئودال»، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره 32 – 31.
- سریع‌القلم، محمود، (1377)، «مبانی عشیره‌ای فرهنگ سیاسی ایران»، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره‌های 138 – 135.
- شعبانی، رضا، (1388)، مبانی و تاریخ اجتماعی ایران، نشر قومس، چاپ نهم، تهران.
- شمس‌الدینی، علی، (1391)، «بررسی نقش هویت‌های قومی و طایفه‌گرایی در مشارکت سیاسی شهروندان، با تأکید بر روند انتخابات مجالس پنجم تا هشتم شورای اسلامی در حوزه انتخابیه ممسنی»، طرح پژوهشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- شهریور، هومان، (1387)، «نقش مشارکت سیاسی افراد در انتخابات و تأثیر آن بر خدمات‌رسانی روستایی در شهرستان ممسنی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- طالب، مهدی، فیروزآبادی، احمد، ایمانی جاجرمی، حسن و علیرضا صادقی (1387)، بررسی گروه‌های هدف در تبلیغات هشتمین انتخابات مجلس شورای اسلامی در تهران، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره نهم، شماره 2 و 1، تهران، صص 165 183.
- فرمانداری ممسنی (1374، 1378، 1382 و 1386)، «گزارش نهایی شمارش آرای دوره های اول تا هشتم مجلس شورای اسلامی»، نورآباد.
- کرمی، مهران (1387)، «بن‌بست‌های طایفه‌ای و عشیره‌ای در ممسنی»، فصلنامه فرهنگی-اجتماعی فراسو، سال اول، شماره دوم.
- کلانتری، صمد (1384)، «انتخابات شگفت‌انگیز و گیج‌کننده»، دو ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره 214 214، صص 4 15.

- گلچین، مسعود، حق‌خواه، مژگان و فرشته سیدی (1387)، «فرهنگ سیاسی دموکراتیک و عوامل مرتبط با آن»، مجله دانشکده ادبیات (دانشگاه تربیت معلم تهران)، سال 16، شماره 61، صص 189-236.
- مجیدی‌کرائی، نورمحمد، (1371)، **تاریخ و جغرافیای ممسنی**، انتشارات مرکز علمی فرهنگی، چاپ اول، تهران.
- مرکز آمار ایران (1385)، **سرشماری نفوس و مسکن شهرستان ممسنی**، تهران.
- معمار، رحمت‌الله، (1387)، **توسعه یافتگی و مشارکت سیاسی در ایران: بررسی تطبیقی درون کشوری**، فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال 16، شماره 63، تهران، صص 215-255.
- میرفردی، اصغر (1388)، «**چرایی درماندگی ما**»، فصلنامه فرهنگی - اجتماعی فراسو، سال دوم، شماره پنجم، نورآباد، 11-15.
- هیودی، محمدرضا (1384)، «**نقش تمایلات قومی در مشارکت سیاسی**»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، تهران.
- Hall, A & Mideley, J (2004), **Social Policity for Development**, London, Sage Pub.
- Vengroff. Richard, (2006), **Political participation**». <http://www.ucc.uconn.edu/vengrofff/polpart.html>: pp 1-6 .
- Vaccary.Crisstian, (2003), **The Present and Future of Democracy and Civic Engagement in the Age of Mass Communications Lecture I**, Introduction to political participation and mass communications. University of Denver.
- Robert E. Dowse, Jon A. Hughes, (1986), **Political Sociology**, (New York: John Wiley & Sons.
- Pluss, Carolin, (2005), **Constructing Globalized Ethnicity, Migrants From India in Hong Kong**, International Sociology, June, Vol 20(2).201-224.